

RESMÎ İSTATİSTİKLERE GÖRE YUNAN İŞGALİNİN BALIKESİR VE ÇEVRESİNDE NEDEN OLDUĞU TAHRİBAT

THE DESTRUCTION OF THE GREEK OCCUPATION IN BALIKESİR AND IT'S ENVIRONMENT ACCORDING TO OFFICAL STATICS

Kenan ÖZKAN*

Geliş Tarihi/Received:13.02.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 02.04.2020

ÖZKAN, Kenan, (2020), "Resmî İstatistiklere Göre Yunan İşgalinin Balıkesir ve Çevresinde Neden Olduğu Tahribat", Belgi Dergisi, C.2, S.20, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2020/II, ss. 2293-2321.

Öz

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ile başlayan ve sonrasında Batı Anadolu'nun geneline yayılan Yunan işgali, işgal altında kalan sahalara için büyük bir tahribata neden olmuştur. On binlerce Türk-Müslüman toprağını terk ederek göçe mecbur olmuş ve henüz işgal edilmemiş sahalara göç etmiştir. Yunan Ordusunun işgal sırasında neden olduğu olaylar, İstanbul Hükümeti tarafından protesto edilince İtilaf Devletleri Yunan işgalinin İzmir ve çevresi ile sınırlı kalmasını kararlaştırmıştır. Bu maksatla İngiliz General Milne tarafından belirlenen bir hat içerisinde sınırlanan işgal sahası daha sonra gelişen siyasî olayların sonucunda Yunan Ordusunun Haziran 1920'de Milne Hattı'nı aşması ile sonuçlanmış, neticede Yunan işgali Batı Anadolu'nun tamamına yayılmıştır. Bu durumda çok daha büyük bir Müslüman nüfus göçe mecbur olmuş ve Anadolu'nun iç bölgelerine yönelen bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır.

23 Nisan 1920'de Ankara'da "olağanüstü yetkilerle" kurulan TBMM ülke kaderine el koymuştur. Hükümet teşkilatı içerisinde yer alan gerek Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi gerekse Sıhhiye ve Muavenat-ı İçtimaiye Vekâleti muhacir ve mültecilerin sorunları ile ilgilenmişlerdir. Yunan işgal sahalarından Anadolu'nun iç bölgelerine göç eden Müslüman muhacir ve mültecilere söz konusu teşkilatlar tarafından işe ve yaşamlarını sürdürmeye yarayacak malzemenin yanı sıra tıbbî yardımda da bulunulmuştur. Hiç şüphesiz ki bu yardımlar, malî kaynakların yetersiz ve büyük oranda askerî harcamalar için seferber edildiği bir zamana denk gelmiştir. TBMM Hükümeti'nin mali açıdan yetersiz kaldığı noktada, İstanbul'un işgali üzerine teşkilatını Anadolu'nun geneline yayan ve Ankara Murahhaslığını oluşturan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Müslüman muhacirlerin imdadına yetişmiştir. Hilal- Ahmer Cemiyeti'nin ülke geneline yayılmış teşkilatı ve halktan topladığı bağışlar sayesinde finanse ederek oluşturduğu heyetler, işgalden kaçan ve Batı Anadolu'nun neredeyse tamamına yayılan Müslüman nüfusa TBMM Hükümeti'ne oranla çok daha büyük çapta yardımda bulunmuştur. "Hilal-i Ahmer İmdat Heyetleri" olarak adlandırılan bu heyetler, muhacirlerin işe ve tıbbî ihtiyaçlarını sağlamanın yanında, gönderdikleri raporlarla Yunan işgalinin neden olduğu tahribatı da gözler önüne sermişlerdir.

Yunan işgalinin neden olduğu tahribat özellikle Sakarya Savaşı sonrasında İç Anadolu'da Sakarya vadisi etrafındaki köy ve yerleşmelerde yoğunlaşmıştır. Sonrasında ise bu tahribatın izlerini Yunan ordusunun İzmir'e doğru geri çekilme hattı üzerindeki kent ve kasabalarda sürmek mümkündür. Özellikle Büyük Taarruz'un başarıyla sonuçlandırılmasının ardından işgalden kurtarılan Batı Anadolu'daki şehir ve kasabaların uğradığı tahribatın tespiti, buralara yapılacak yardımların planlanması açısından oldukça önemlidir. Tahribatın tespiti, barış masasına oturulduğu zaman Yunan Hükümetinden talep edilecek savaş tazminatı noktasında kanıt teşkil edeceğinden, dış politika açısından da ayrıca önemlidir. Bu kapsamda Büyük Taarruz'un hemen sonrasında gerek TBMM'nin gerekse onun daveti ile çalışmalarla

*Dr., Altınbaş Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İstanbul, kenan.ozkan@altinbas.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-8939-4365>)

iştirak eden Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetleri Batı Anadolu'da Yunan işgalinden kurtarılan şehir ve kasabalar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu çalışmada Büyük Taarruz sonrasında işgalden kurtarılan Balıkesir'deki Yunan tahribatının boyutları incelenecektir. İncelemede asıl olarak Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'ne bağlı olarak çalışmak üzere TBMM tarafından kurulan Muavenet-i İçtimaiye Komisyonlarının ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin bölgeye göndermiş olduğu heyetlerinin hazırladıkları raporlara dayandırılmıştır. Özellikle Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne ait belgelerde Balıkesir ve çevresine ait yerleşim yerleri, nüfus bilgileri, tahrip edilen hane miktarı gibi önemli bilgilerin aktarılmış olması önemlidir. Bu çalışmada gerek Hilal-i Ahmer gerekse Muavenet-i İçtimaiye Komisyonu verileri karşılaştırılmalı bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Balıkesir, Yunan işgali, Tahribat, Hilal-i Ahmer (Kızılay).*

Abstract

The Greek invasion, which started with the occupation of İzmir on May 15, 1919 and the spread throughout Western Anatolia, caused a great destruction for the occupied areas. Tens of thousands of Turks have left their Muslim land, forced to migrate and migrated to areas that have not yet been occupied. When the events caused by the Greek Army during the occupation were protested by the Istanbul Government, the Entente States decided to keep the Greek occupation limited to İzmir and its surroundings. The occupation area, which was limited to a line determined by the British General Milne for this purpose, resulted in the Greek Army exceeding the "Milne Line" in June 1920 as a result of the political events that developed, as a result, the Greek occupation spread to the whole of Western Anatolia. In this case, a much larger Muslim population was forced to migrate and there was a population movement towards the inner regions of Anatolia.

The Turkish Grand National Assembly, established on 23 April 1920 in Ankara with "extraordinary powers", seized the fate of the country. Both the General Directorate of Immigrants affiliated to the Ministry of Internal Affairs and the Ministry of Health and Social Assist within the government organization have deal with the problems of refugees. Muslim refugees, who migrated from the Greek occupation areas to the inner parts of Anatolia, were provided with medical aid as well as materials to help them maintain their lives. Undoubtedly, these aid coincided with a time when financial resources were inadequate and largely mobilized for military spending. At the point where the Grand National Assembly of Turkey financially inadequate, Hilal-i Ahmer Society, which spread its organization to the whole of Anatolia and constituted the Ankara Murahhasi on the occupation of Istanbul, has come to the rescue of Muslim refugees. The delegations formed by the Hilal-i Ahmer Society by financing the organization spread throughout the country and the donations it collected from the people, provided much greater assistance to the Muslim population, who escaped from occupation and spread to almost all of Western Anatolia, than the Grand National Assembly. These delegations, called "Hilal-i Ahmer Assist Delegations", not only provided the food and medical needs of the immigrants, but also exposed the destruction caused by the Greek occupation with their reports.

Destruction caused by the Greek occupation was concentrated especially in the villages and settlements around Sakarya valley in Central Anatolia after the Battle of Sakarya. Afterwards, it is possible to trace this destruction in the cities and towns on the line of the Greek army withdrawing towards İzmir. Especially after the successful conclusion of the Great Assault, the determination of the destruction suffered by the cities and towns in Western Anatolia, which was rescued from the occupation, is very important in terms of planning the aid to be made there. Detection of destruction is also important in terms of foreign policy, as it will provide evidence at the point of war compensation to be requested from the Greek Government when seated at the peace desk. In this context, the activities of the Hilal-i Ahmer Society, which participated in the activities with the invitation of both the Turkish Grand National Assembly and its invite immediately after the Great Attack, concentrated on the cities and towns rescued from the Greek occupation in Western Anatolia.

In this study, the dimensions of Greek destruction in Balıkesir, which was liberated from the occupation after the Great Attack, will be examined. In the study, it was based on the reports prepared by the Social Assist Commissions established by the Turkish Grand National Assembly and the delegations of the Hilal-i Ahmer Society, which were established by the Government to work under the Ministry of Health and Social Assist. Especially in documents belonging to the Hilal-i

Ahmer Society, it is important that information such as settlements, population information, the amount of households destroyed in Balıkesir and its surroundings have been transferred. In this study, both Hilal-i Ahmer and Social Assist Commission data were handled comparatively.

Keywords: *Balıkesir, Greek occupation, Destruction, Red Crescent.*

A. Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından mağlup devletlerin imzalayacağı barış antlaşmalarının esaslarını belirlemek için Paris'te toplanan konferansta, başta İngiltere ve ABD'nin yönlendirmesi ile büyük güçler İzmir'in Yunanistan tarafından işgali kararını almışlardır. Fiume meselesi nedeniyle İtalya'nın konferansta bulunmadığı bir sırada İngiliz Başbakanı David Lloyd George ve ABD Başkanı Wilson'un yönlendirdiği 2-12 Mayıs 1919 tarihleri arasında gerçekleşmiş olan toplantılar sonucunda alınan karar, 15 Mayıs 1919'da uygulamaya konulmuştur.¹ Yunan Ordusu büyük birlikler halinde İngiliz, Amerikan ve Fransız gemilerinin de nezaretinde 15 Mayıs Perşembe günü saat 08.00 ile 09.00 arasında karaya adım atmıştır.² Buna karşılık hem Damat Ferit Paşa Hükümeti hem de işgal sırasında İzmir Valisi olan İzzet Bey, Mondros'un 7. Maddesine dayandırılan işgale başta seyirci kalmıştır.³

İşgal sırasında Yunan askerlerinin ve onlardan cesaret alan yerli Rumların neden olduğu yağma, gasp, katliam ve tecavüz olayları gerek Osmanlı resmî makamlarının

1 Paris Barış Konferansı'nda İzmir'in işgali kararının alınış süreci hakkında bkz. Margaret MacMillan, *Paris 1919*, Çev. Belkis Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 346 vd. Michael Llewellyn Smith, *Yunanistan'ın Anadolu Hayali*, 1919-1922, Çev. Nilgün Engin, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2017, s. 98-108. 6 Mayıs 1919 tarihli toplantıda Lloyd George, Wilson ve Clemanceau'nun Yunanlıların ihracı hakkındaki kararı. Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşıkronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar 30 Ekim 1918-11 Ekim 1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970, s. 29. İşgal kararının alınmasında Fiume meselesi ve ABD'nin rolü için bkz. Kenan Özkan, *Milli Mücadele Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, 1918-1923, Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansına*, 1. Baskı, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2016, 73-86. Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi*, Çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, s. 69-72.

2 Özkan, *a.g.k.*, s. 87. İşgalin gerçekleşmesi ve işgal sırasında yerli Rumların da katılımıyla Yunan askerlerinin Türk-Müslüman ahaliye karşı yaptığı tecavüzler hakkında bkz. Smith, *a.g.k.*, s. 112-115. Hüseyin Işık, "Anadolu'da Yunan Mezalimi", *Türk Yunan İlişkileri, III. Askeri Tarih Semineri*, Ankara, Genelkurmay ATASE Yayınları, 1986, s. 377 vd. Salahi Sonyel, *The Turco-Greek Imbroglia Pan-Hellenism and the Destruction of Anatolia*, (SAM Papers, No. 5/99), Ankara, Ministry of Foreign Affairs Center for Strategic Research, 1999, s. 57 vd. Mustafa Turan, "Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Mezalimi", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, 26-28 Eylül 2012*, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 44 vd. Bülent Çukurova, "15 Mayıs 1919 İzmir'de Yunan Mezalimi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 3, S. 8, Mart 1987, s. 461-471.

3 Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin işgale ilk tepkisi, 15 Mayıs akşamı İtilaf Devletleri Komiserlerine verilen notadır. Bu notada Mondros'un 7. Maddesine dayanarak bölgede gerçekleştirilecek herhangi bir işgalin haksızlığına işaret edilmiştir. Damat Ferit işgale karşı çıkmamış, 7. Maddeye dayanan bir işgal hareketinin haksızlığına temas etmiştir. Damat Ferit, işgale tepki olarak 16 Mayıs'ta istifa etmiş olsa da Vahdetin tarafından tekrar hükümeti kurmakla görevlendirildi. Yeni hükümet, İzmir'in işgali karşısında takip edilecek siyaseti belirlemek için 26 Mayıs'ta Padişah'ın da katılacağı bir Saltanat Şurası düzenlenmiştir. Damat Ferit Hükümetinin işgal karşısındaki tutumu için bkz. Özkan, *a.g.k.*, s. 89-91. Sina Akşın, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, C. 1, Mutlakiyete Dönüş, 1918-1919*, İkinci Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 277-280. Mehmet Şahingöz, "İzmir'in İşgaline Karşı Gösterilen Protesto ve Tepkiler", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, 26-28 Eylül 2012*, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 28-29. Kemal Yakut, "Mütareke Dönemi'nde Yapılan Saltanat Şuraları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21, S. 61, 2005, s. 81-90.

gerekse bölgedeki yabancıların görgü tanıklıkları ile ispatlanmıştır.⁴ İzmir'in işgalini takip eden günlerde, işgalin çevre kasaba ve şehirlere doğru yayılması ve Yunan ordusu tarafından Türk-Müslümanlara yönelik imha siyasetinin sürdürülmesi ve gerçekleşen katliamlar Osmanlı Hükümeti'ni harekete geçirmiştir.⁵ Sadrazam Damat Ferit Paşa, 25 Mayıs'ta İstanbul'da bulunan Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol ile görüşmüş ve Yunan ordusunun İtilaf subayları tarafından kontrol edilmesi teklifinde bulunmuştur.⁶ 27 Mayıs'ta bu defa İngiliz Amiral Calthorpe nezdinde yapılan teşebbüsle, "Türkiye'nin tedrici parçalanması ve Yunan ilerleyişine bir sınır konması için, Amiral aracılığıyla Paris'e müracaat edilmiştir."⁷ Hükümet nezdinde yapılan bir diğer teşebbüs ise Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir. Mustafa Sabri Efendi, 15 Temmuz 1919'da Barış Konferansı'na gönderdiği bir mektupla işgal sahalarında yaşanan olayların incelenmesi için İtilaf Devletleri göreve davet edilmiştir.⁸ Osmanlı resmî makamlarının İtilaf Devletleri nezdinde Paris Barış Konferansı'na yaptıkları müracaatlar olumlu sonuç vermiştir. Konferansın 18 Temmuz 1919 tarihli toplantısında alınan bir dizi önemli karar arasında, "Yunan kuvvetleri ile Türk kuvvetleri arasında Başkumandanca bir sınır saptanması" esası yer almıştır. Kararda adı geçen Başkumandan General Allenby olsa da onu temsilen General Milne görevlendirilmiştir.⁹ Milne, incelemelerde bulunmak

4 İzmir, Aydın, Ayvalık ve Havalisi Yunan İşgali Hakkında Makamat-ı Askeriyeden Mevрут Raporlar, İkinci Kitap, Matbaa-yı Askeriye, Dersaadet, 1335. İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Mütteallik Jandarma Kumandanlığının ve Osmanlı Komisyonu Reisinin Raporları, Matbaa-yı Askeriye, Dersaadet, 1335. İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Mütteallik Olarak Makamat-ı Askeriyeden Mevрут Raporlar, Matbaa-yı Askeriye, Dersaadet, 1335. ABD İzmir Konsolosu George Horton, Konsolosluk memuru Alfred Van der Zee ve işgal sırasında İzmir limanında bulunan USS Arizona zırhlısı mürettebatından Dayton ile İzmir'de bulunan Amerikalı tüccar ve iş adamlarının görgü tanıklıkları için bkz. Özkan, a.g.k, s. 99-102. Amerikalı yetkililerin görgü tanıklığı hakkında daha ayrıntılı çalışma için bkz. *American Documents on Greek Occupation of Anatolia*, Compiled by Çağrı Erhan, (SAM Papers, No. 99-7), Center for Strategic Research, Ankara, 1999. Nisan 1919'dan itibaren İzmir'de bulunan ve işgale tanıklık eden İtalyan gazeteci Vassalo, işgal sırasında yaşanan olayları "Il Tempo" gazetesinde iki sayılık yazı dizisi halinde yayınlamıştır. Mevlüt Çelebi, "Bir İtalyan Gazetecinin Kaleminden İzmir'in İşgali", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 19, Özel Sayı: İzmir'in İşgali, 2019, s. 131-154. Fransız yetkililerin görgü tanıklıkları ve Fransız General ve Müttefik Orduları Doğu Başkomutanı Franchet d'Espérey tarafından görevlendirilen Yüzbaşı Gilloux tarafından hazırlanan rapor için bkz. Bige Sükan, "Fransız Arşiv Belgelerinde İzmir'in İşgali", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri*, 26-28 Eylül 2012, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 159-166.

5 17 Mayıs'ta Çeşme, 21 Mayıs'ta Menemen, 25 Mayıs'ta Manisa, 27 Mayıs'ta Aydın ve Tire işgal edilmiştir. Aydın, 30 Haziran'da Kuva-yı Milliye birliklerince kurtarılmış ancak 3 Temmuz'da yeniden işgale uğramıştır. 29 Mayıs'ta Ayvalık ve Kasaba (Turgutlu), 1 Haziran'da Ödemiş, 3 Haziran'da Nazilli, 12 Haziran'da Bergama işgal edilmiş ve 15 Haziran'da Kuva-yı Milliye tarafından kurtarılsa da 19 Haziran'da tekrar Yunan işgaline girmiştir. Jaeschke, a.g.k, s. 33-44. Yunan askerlerinin Ödemiş'i işgali sırasında birkaç Müslüman köyü yaktığı hakkında BOA. DH. KMS. 52/21. Bergama'nın işgali sırasında Yunan askerlerinin "en birinci eğlence ve meseret katli-nüfus, hetk-i namus, nehb-i emvaldir." BOA. DH. KMS. 52/52. Aydın'da yapılan zulüm ve tahribata dair bkz. BOA. DH. KMS. 52/52. Menemen, Nazilli ve Akhisar'daki Yunan tahribatı için bkz. *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, C. 2, *Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1996, s. 41-49.

6 Özkan, a.g.k, s. 102. Jaeschke, a.g.k, s. 37. Laurance Evans, *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası, 1914-1924*, 2. Baskı, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 176.

7 Akşin, a.g.k, s. 393. "İzmir'in İşgali Etrafında Bâb-ı Âlî'nin Protestosu", *Tasvir-i Efkar*, 1 Haziran 1335, No. 2741, s. 1.

8 Jaeschke, a.g.k, s. 51. Mustafa Sabri Bey, "Yunanlılar, İzmir ve çevresinde vahşet yaratmaktadırlar..." dedikten sonra Yunanlıların İzmir'e gönderilmesi kararının konferans tarafından verildiği için "onlar da sorumluluk altındadırlar" diye eklemiştir. Özkan, a.g.k, s. 103. Çağrı Erhan, *Greek Occupation of İzmir and Adjoining Territories Report of The Inter Allied Commission of Inquiry (May-September 1919)*, (SAM Papers, No. 2/99), Ministry of Foreign Affairs Center of Strategic Research, Ankara, 1999, s. 24.

9 Akşin, a.g.k, s. 478. Tekeli-İlkin, a.g.k, s. 281. Helmreich, a.g.k, s. 126. Smith, a.g.k, s. 137-138. Jaeschke, a.g.k, s. 52. Mustafa Turan, "İstiklal Harbinde Milne Hattı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VII, S. 21, Temmuz 1991, s. 568-569.

üzere İzmir'e gelmiş ve çalışmalarına başlamıştır.¹⁰Gerek İstanbul Hükümeti ve Yunan makamlarınca gerekse İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Temsilcileri ile yoğun bir haberleşme trafiğinin ardından "Milne Hattı" olarak bilinen sınır, 7 Ekim'de Paris'teki Yüksek Konsey tarafından onaylanmıştır. Konferansın onayının alınmasının ardından General Milne, 3 Kasım 1919'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya hattı resmen tebliğ etmiştir. Verilen notada Kuva-yı Milliye'nin belirlenen hattın 3 km. uzaklaştırılması istenir. Yaklaşık 15 km. derinliğinde olan hat Kuşadası-Aydın-Ödemiş-Kasaba-Manisa-Bergama havalisini içine almaktadır.¹¹ Konferans bu hattı çizerek Yunan kuvvetlerinin bu hattın dışına çıkmasını engellemiş olmakla birlikte aslında Yunan işgaline kalıcı bir mahiyet de kazandırmış oluyordu.¹²

Yunan kuvvetleri genel olarak bu hattın içerisinde kalmış olsalar da Haziran 1920'de bu hattı aşacaklardır. Ocak 1919'da başlayıp 28 Haziran 1919'da Versay Antlaşması'nın imzalanması ile son bulan Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği masaya yatırılmış olsa da manda yönetimlerinin kurulması konusundaki belirsizlik ve Orta Doğu topraklarının geleceğine ilişkin görüş ayrılıkları Osmanlı barışının imzalanmasını ertelemişti. Bu arada Mondros sonrasında işgallere karşı başlayan ve Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği ile devam eden direniş her geçen gün gücüne güç katmaktaydı. 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kararlarının kabul edilmesine İtilaf Devletlerinin tepkisi sert olmuş, İstanbul'u işgal etmişlerdi. Bu ortamda hem geciken Osmanlı barışının esaslarını belirlemek hem de Anadolu'da her geçen gün güçlenen Milli Mücadele hareketini boğmak isteyen İtilaf Devletleri 18-26 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir.¹³ Yapılan görüşmeler neticesinde İtilaf Devletleri Sevr'in ön taslağını hazırlayarak, Paris'e çağrılan eski Sadrazam Tevfik Paşa başkanlığındaki heyete 11 Mayıs 1920'de sunmuşlardır. Tevfik Paşa, çok ağır şartlar içeren teklifin kabul edilemez olduğu ifade etmiştir. Bunun üzerine hem İstanbul Hükümeti'ni antlaşmayı kabule mecbur etmek hem de Anadolu hareketini yok etmek isteyen İtilaf Devletleri, Yunan kuvvetlere Milne Hattı'nı aşarak Anadolu'nun içlerine ilerlemesi talimatını vermiştir.¹⁴ 20 Haziran'dan itibaren Yunan kuvvetleri Batı

10 Jaeschke, General Milne'nin İzmir'e gelişini 31 Temmuz olarak vermektedir. Jaeschke, *a.g.k.*, s. 55. Ancak Osmanlı Arşivi'nde yer alan ve "Aydın, Manisa, Denizli Mutasarrıflarıyla merkeze merbut kaza kaymakamlarına" hitaben yazılan 6 Ağustos 1919 tarihli belgede "Hadisattan mütevellid iştişaatın islahı için bugün General Milne cenapları İzmir'e gelmiştir." ifadesine tesadüf edilmektedir. *BOA. DH. İ. UM. EK. 55/36*. General Milne İzmir'e gelmeden önce görevlendirdiği General Henry başkanlığındaki küçük bir heyet 13 Ağustos'ta Soma'ya gelmiş ve görevlerinin Yunan ordusu tarafından işgal edilen İzmir Sancağı ile Ayvalık kazası sınırında tarafsız bir mıntıka belirlemek ve göç edenlerin yerlerine dönmelerini sağlamak olduğunu açıklamıştır. Turan, *"İstiklal Harbinde Milne Hattı"*, s. 568. Kazım Özalp, *Milli Mücadele, 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, s. 53-56.

11 Tekeli ve İlkin, *a.g.k.*, s. 282. Turan, *a.g.k.*, s. 569. Jaeschke, *a.g.k.*, s. 68. Smith, *a.g.k.*, s. 138. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s.228. *BOA. DH. KMS. 52/23veBOA. HR. SYS. 2554/5*.

12 Tekeli ve İlkin, *a.g.k.*, s. 286. Michael Llewelyn Smith, Milne'nin konferansa sunduğu raporun Türklerle Yunanlılar arasında aktif bir savaş halini ispatladığı değerlendirilmesinde bulunmuştur. Smith, *a.g.k.*, s. 137.

13 Temuçin Faik Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 58, Bahar 2016, s. 24. Jaeschke, *a.g.k.*, s. 99. San Remo Konferansı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Helmreich, *a.g.k.*, s. 219-233.

14 Jaeschke, *a.g.k.*, s. 103. Tekeli-İlkin, *a.g.k.*, s. 308. Smith, *a.g.k.*, s. 152. Sevr Antlaşması'nın imzalanmasına giden sürecin kısa bir değerlendirmesi için bkz. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980*, C. 1, Ed. Baskın Oran, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 118-119.

Anadolu'da Uşak ve Afyon istikametine, Doğu Trakya'da ise Edirne'ye doğru ileri harekâta başlamıştır.¹⁵ Bu süreçte Yunan kuvvetleri 30 Haziran 1920'de Balıkesir'i işgal etmiştir.¹⁶

Balıkesir 30 Haziran 1920'den 6 Eylül 1922'ye kadar, iki yıldan fazla bir süre, Yunan işgali altında kalmıştır. Büyük Taarruz sonrasında başlayan takip harekâtı neticesinde Batı Anadolu'daki son düşman kuvvetleri de 17 Eylül'de Bandırma'yı terk etmiştir.¹⁷ Balıkesir ve çevresinde iki yıldan fazla bir süre kalan Yunan kuvvetleri, işgal yılları boyunca maddi ve manevi büyük bir hasara neden olmuştur.¹⁸ Gerek Yunan birlikleri ve onların varlığından cesaret alarak yerli Rum ve Arnavutlardan kurulmuş çetelerin faaliyetleri gerekse bölgedeki Kuva-yı Milliye'nin varlığına son vermek ve TBMM'nin otoritesini kırmak için tertip edilen Ahmet Anzavur İsyanı nedeniyle işgal yıllarında bölgenin kaybı oldukça fazla olmuştur.¹⁹ Ancak buna rağmen Yunan işgal güçleri, verdiği zararları dünya kamuoyundan ve özellikle Paris Barış Konferansı'ndan gizlemek için her türlü yola başvurmuştur. İşgal sahasındaki ahaliden "işgal kuvvetlerinden memnun olduklarına dair birer imzalı mazbatayı" zorla almak suretiyle bu tür faaliyetlerini gizlemeye çalışmışlardır.²⁰ İşgal güçlerinin verdikleri

15 22 Haziran'da Akhisar, 23 Haziran'da Kırkağaç, Salihli, Soma, 25 Haziran'da Alaşehir, 2 Temmuz'da Kirmastı ve Karacabey, 3 Temmuz'da Nazilli, 8 Temmuz'da Bursa, 25 Temmuz'da Edirne işgal edilmiştir. Jaeschke, *a.g.k.*, s. 108-114. Smith, *a.g.k.*, s. 155-156. Turan, *Türk Devrim Tarihi II*, s. 229. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 157-160. Batı Anadolu 20 Haziran'da başlayan Yunan ileri harekâtının keyfi için bkz. Tekeli-İlkin, *a.g.k.*, s. 309-321. Özalp, *a.g.k.*, 134-139.

16 Jaeschke, *a.g.k.*, s. 110. Kazım Özalp, emrindeki Kuva-yı Milliye birlikleri ile Yunan kuvvetlerini Balıkesir'in 25 km. güneyindeki Savaştepe'de (o zamanki adı Giresun'da) karşılaşmıştır. 29 Haziran'da başlayan çarpışmalar beş saat kadar sürmüş ve 30 Haziran'da Balıkesir Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Özalp, *a.g.k.*, 139-141.

17 Jaeschke, Yunan askerlerinin Anadolu'yu terk ettiği tarih ve yeri 16 Eylül 1922 Çeşme olarak verse de son düşman birlikleri 17 Eylül 1922'de Bandırma'yı terk etmiştir. Zeki Çevik, "Milli Mücadelede Kocaeli Grubu ve Son Kurşun", *Uluslararası Kara Müsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, C. III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2016, s. 1577 vd.

18 Her şeyden önce Balıkesir'in yerli ahalisi Yunan askerlerinin kötü muamelesi nedeniyle evini barkını terke mecbur olmuştur. Kazım Özalp, işgal sonrasında Balıkesir'i terke mecbur olan ahalinin durumunu şu şekilde tasvir etmektedir: "... Balıkesir ve civarından çekilen halk da kısmen Bandırma'ya gitmiş ve bir kısmı da Susurluk'tan Kirmastı (Bugünkü Mustafakemalpaşa)-Bursa istikametine hareket etmiş bulunuyordu. Temmuzun birinci günü Karacabey yakınından geçerken oraya uğradım. Bandırma'dan gelen halk ve memurlarla beraber orada bulunan pedirim ve küçük kardeşimle görüştüm. Akşam geç vakit Ulubat Köprüsüne vardığım vakit burası bir mahşer halinde idi. Kadın, erkek, çocuk, genç, ihtiyar birçok halk, memurlar, askerler ve Kuva-yı Milliye efradı köprü'nün etrafına yayılmış bazıları ateş yakıyor, bazıları dolaşüyor ve ne yapacaklarını bilmiyorlarmış. Eşyasını almadan evini bırakanlar veya eşyalarını yolda kaybetmiş olanlar hallerinden şikayet ediyorlardı. Bursa'ya doğru yollarına devam edenlerin hemen hemen hepsi yürüyerek gidiyorlardı. Bunların arasında görünen pek az nakil vasıtaları, kağıt arabaları veya merkep gibi şeylerdi..." Özalp, *a.g.k.*, s. 142-143. Yunan işgalinin Batı Anadolu'da neden olduğu göç ve Müslüman göçmenlere resmî makamlar ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nce yapılan yardımlara ilişkin kapsamlı bir çalışma için bkz. Kenan Özkan, "İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Göçlerin Rolü (1918-1923)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2020*.

19 Karesi lıvası dahilinde meydana gelen olaylara dair Jandarma Alay Kumandanlığı tarafından hazırlanan 13 Nisan 1921 tarihli raporda "Mart'ın 19'uncu gecesi lisanlarından Yunan ve Arnavut olduklarına ihtimal verilen 40 kişilik bir çete tarafından Gönen'in, Saray nahiyesinin Yortan karyesine" gerçekleştirilen saldırıda ellerindeki listede yazılı isimleri köyün camisinde toplayıp tehdit ve işkence ile 2.000 lira kadar nakdi gasp ettikleri bilgisine yer verilmiştir. BOA. DH. EUM AYŞ. 53/91. 1. Yunan işgali altındaki Balıkesir'in "Koşuçayırı mevkiindeki" ziraat deposuyla Bandırma'da "Paşabayırı Mahallesiindeki Tantavizade Hanındaki" tarım araç-gereçlerinin zarara uğratıldığı hakkında Karesi Mutasarrıflığından gönderilen 9 Mart 1921 tarihli yazı için bkz. BOA. DH. İ. UM. 20/14. 58. Yunan işgali ve Ahmet Anzavur İsyanının Balıkesir, Gönen, Bandırma ve çevresinde yarattığı tahribat ve resmî dairelerin uğradığı zarar ve ziyan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BOA. DH. İ. UM. 19/1. 13. 3-4. "Yunan Ordusunun ileri harekâtı esnasında ahalinin birçok hayvanatı asker tarafından sürülüp Bandırma ve İzmir tarikiyle Atina'ya sevk edildiği ve hareket-i askerîye dolayısıyla mahsulatin bazı yerlerdehasara uğramış ve işgal altına alınan devair-i resmîyede bazı hasarat ıka edilmiş olduğu..." hakkında bkz. BOA. DH. İ. UM. 20/14. 53.3. Anzavur İsyanı hakkında ayrıca bkz. Özalp, *a.g.k.*, s. 108-116. Tansel, *a.g.k.*, s. 120-126. Kenan Esengin, *Milli Mücadelede Ayaklanmalar*, 1. Basım, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2006, s. 70-77.

20 Balıkesir'in Giresun nahiyesinde (Bugünkü Savaştepe ilçesi) İşgal Kuvvetleri Kumandanlığına buraya bağlı köyler ahalisinden işgalden memnun olduklarına dair belge alınması hakkında bkz. BOA. DH. İ. UM. 20/14.

zarar bununla sınırlı kalmamıştır. Yunan Ordusu'nun imha edilmesinin ardından İzmir'e doğru geri çekilen kuvvetler Batı Anadolu'daki kent, kasaba ve köylerde son ve büyük bir tahribata neden olmuştur. Bu tahribatın tespit edilmesi, buralara yapılacak yardımların planlanması açısından önemli olduğu gibi işgal nedeniyle memleketlerine iade edilecek göçmenlerin iadeleri sırasında hane ve mesken sıkıntısının önüne geçmek için de önemlidir. Bu kapsamda gerek TBMM Hükümeti gerekse Hilal-i Ahmer Cemiyeti bölgede ciddi çalışmalar yapmış ve bu çalışmalar doğrultusunda bölge halkına yapılacak yardımlar planlanmıştır.²¹ Yunan tahribatı nüfus açısından da ciddi boyutlara ulaşmıştır. Türk-Müslüman nüfus işgal yıllarında ya hayatını kaybetmiş ya da göçe mecbur olmuştur.²² Söz konusu kitlenin Batı Anadolu'nun bereketli topraklarında tarım ve hayvancılıkla uğraşan üretken nüfus olduğu gerçeği dikkate alındığında bu tahribatın sonuçları daha gerçekçi bir şekilde değerlendirilebilir. Bu nedenle TBMM Hükümeti, vakit kaybetmeden tahribatın boyutlarını tespit edip, ona göre önlemler almanın yollarını aramıştır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu çalışmada, üretken nüfusun yoğun olarak yaşadığı ve Yunan işgalinin büyük bir tahribata neden olduğu Balıkesir ve çevresi üzerinde durulmuştur.

B.Tahribatın Tespiti İçin Yapılan Çalışmalar

Yunan Ordusu'nun İzmir'e geri çekiliş hattı, Batı Anadolu'da kuzey ve güney hattında geniş bir sahayı kapsadığından Yunan tahribatından payını almamış yer hemen hemen yoktur.²³ Geri çekiliş yolu üzerinde bulunan başta Eskişehir, Kütahya, Afyon, Uşak, Gediz, Salihli, Ahmetli, Kasaba, Akhisar, Manisa, Balıkesir, Bursa, Soma, Bergama, Kırkağaç, Akhisar, Nazilli, Aydın ve nihayet İzmir gibi kent ve kasabalarda söz konusu tahribatın yoğunlaştığı görülür.²⁴ Buralardaki resmî-sivil bina ve hanelerin, tarihî yapıların tahrip edildiği görülmektedir. Özellikle bu iş için "Yunan ihrak taburları" yani yangın kırkamakla görevli birlikler kurulmuş ve bunlar çok büyük bir tahribata neden olmuştur.²⁵

21 Özkan, *İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Göçlerin Rolü (1918-1923)*, s. 587.

22 Balıkesir, Bandırma, Erdek ve çevresinde Müslüman nüfusa yönelik imha siyaseti hakkında bkz. *BOA. HR. SYS. 2618/67. BOA. HR. SYS. 2611/2.*

23 Yunan tahribatının tespiti işi daha 1921 senesi içerisinde İstanbul Hükümeti tarafından başlatılmıştı. Özellikle Birinci ve İkinci İnönü, Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri sonrasında yoğunlaşan Yunan tahribatını tespit için Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bağlı olarak oluşturulan "Tedkik-i Hasarat Komisyonu", 15 Aralık 1921'de çalışmalarına başlamıştır. Yunan işgali nedeniyle göçe mecbur olan muhacirlerin zararı hariç olmak üzere Şubat 1922 itibariyle komisyonun tespit ettiği toplam hasar miktarı 50 milyon lirayı bulmuştur. Bunun içerisinde 21.829.191 lira sadece menkul eşya kıymeti olup, gayrimenkul ve hanelerin zararı da ilave edildiğinde toplam miktar 50 milyon liradır. Tedkik-i Hasarat Komisyonu tarafından hazırlanan cetveller İstanbul Hükümeti tarafından İtilaf Devletlerine sunulmuştur. "Muhacirlerin Zarar ve Zıyanları", *Vakit*, 14 Kanunievvel 1337, No. 1441, s. 3. "Tedkik-i Hasarat", *Vakit*, 15 Kanunievvel 1337, No. 1442, s. 2. "Hasaratın Tespiti", *Vakit*, 23 Kanunievvel 1337, No. 1450, s. 2. "Yunan Tahribatı Hakkında Mühim Rakamlar", *Vakit*, 2 Kanunisanı 1338, No. 1460, s. 1. "50 Milyon Lira", *Vakit*, 1 Şubat 1338, No. 1488, s. 2. Yunan Ordusu ve Rum çeteleri tarafından işgal sahalarında yapılan yağma için bkz. *BOA. HR. HMŞ. İŞO 129/8. BOA. HR. HMŞ. İŞO. 129/9. BOA. HR. SYS. 2618/23. Akhisar ve Gördes civarındaki hasar için bkz. BOA. HR. SYS. 2626/14. Salihli civarındaki tahribat için bkz. BOA. HR. SYS. 2625/17.*

24 "Uşak ve Eskişehir'in Zabtı Hakkında Son Malumat", *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1338, No. 596, s. 1. "Gördes ve Çivril'in İşgali", *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1338, No. 596, s. 2. "Anavatana Kavuşan Karahisar'da Tezahürat", *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Eylül 1338, No. 599, s. 2. "Nazilli ve Söğüt'ün İşgali", *Hakimiyet-i Milliye*, 7 Eylül 1338, No. 601, s. 2. "Sevgili İzmir'imizin İstirdatı", *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1338, No. 604, s. 2. "İnegöl, Sındırgı ve Bigadiç'in Gaddar Düşmandan İstirdadı", *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1338, No. 604, s. 2. "Aydın'ın Tahlisi", *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1338, No. 605, s. 2. "Kahraman Ordumuz Yeşil Bursa'mızı da Düşmandan Tahlis Etmiştir", *Vakit*, 12 Eylül 1338, No. 1705, s. 1.

25 "Son Haberler", *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1338, No. 604, s. 2. "Vaziyet-i Harbiye", *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1338, No. 606, s. 1. "Kurtarılan Memleketlerimizin Bir Panoraması", *Hakimiyet-i Milliye*, 1 Teşrinievvel 1338, No. 622, s. 2. Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı ve Mehmet Asım Bey'in yer aldığı bir heyet Batı Anadolu'da Yunan işgalinden kurtarılan ve tahrip edilmiş sahaları içine alan bir seyahate çıkmışlar, gözlem

Batı Anadolu'da Yunan tahribatını inceleyen heyette yer alan Mehmet Asım (Us) Bey, Uşak'ın 27 Ağustos'ta "Yunan Tahrip Taburları" tarafından ateşe verildiğini ve 1 Eylül'de Eşme'nin yakıldığı bilgisini vermiştir. 4 Eylül'de Alaşehir, 5 Eylül'de Salihli ve Turgutlu, 6 Eylül'de Manisa yakılmıştır.²⁶ Yunan Ordusu'nun neden olduğu yangın nedeniyle, 17 bin civarında hanenin bulunduğu Manisa'da geriye bin hane kalmış ve 140 bin nüfus meskensiz kalmıştır.²⁷ 2.400 haneden oluşan Salihli'de geriye istasyon binası ile etrafındaki birkaç hane kalmış, Eşme kazası ile 28 köyü tamamen yakılmıştır.²⁸ Mehmet Asım Bey bu manzara karşısında yaklaşan tehlikeye dikkat çekmiştir:

"... Evleri, barkları ve hayvanlarına istinatgâh teşkil eden bütün servetleri yandıktan sonra ancak canlarını kurtarabilen binlerce hatta yüz binlerce insan, çırılçplak meydanda kalmıştır. Bu zavallı vatandaşlarımız açlık ihtiyacına karşı, birkaç haftalık zahireden ve ölümler, sefalet tehditleriyle yaklaşan kışa karşı birer yorgandan bile mahrum bulunmaktadır. Eğer Yunan ordularını Akdeniz'e dökerek harbi kazanan ve tahlis edilen yerlerde Yunan yangınından kurtulan yerler süratle davranılarak yersiz, yurtsuz ve iâşesiz vatandaşlarımıza, dindaşlarımıza yardım etmezlerse kendilerini kurtarmak kabil olmayacaktır..."²⁹.

"Hakimiyet-i Milliye"nin verdiği rakamlara göre Bursa vilayet merkezinde 1.238, Mudanya'da 142, Orhangazi'de 555, Karacabey'de 7.158 olmak üzere toplamda 15.977 hane Yunan Ordusu tarafından yakılmıştır.³⁰ Aydın kaza merkezinde 16.462 hane yakılmıştır. Köşk'te 340, Umurlu'da 700, Germencik'te 2.600, Karapınar'da 200, Nazilli'de 6.828, Söke'de 1.148 ev ateşe verilmiştir.³¹

Kurtuluş haberleri ile Yunan Ordusu'nun neden olduğu tahribat haberleri birbirine karışmış, bir yanda sevinç bir yanda da endişe ve üzüntünün yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum, meclis görüşmelerinde mebusların sözlerine yansımıştır. Bursa mebusu Muhiddin Baha ve arkadaşları, Yunan Ordusu tarafından çıkarılan yangınların ve yapılan tahribatın protesto edilmesi için meclise teklifte bulunmuşlardır.³² Kütahya mebusu Besim Atalay'ın Uşak'taki tahribata dair "Namussuzlar ancak yerlerde kül, yüreklerde kin bırakmışlardır" ifadelerini taşıyan 17 Eylül tarihli mektubu 20 Eylül'de mecliste okunmuştur.³³ Yanan ve tahrip edilen yerlerin yeniden imar ve tamiri için vakit geçirmeden çalışmalara başlamak adına TBMM'nin öncelikle yapması gereken tahribatı tespit etmek olmuştur. Bu maksatla mebusların teklifte bulunduğu görülmüştür. 11

ve tanıklıklarını kaleme aldıkları bir rapor 1922 yılı içerisinde yayınlanmıştır. Raporla mezalime uğrayanların hikayeleri, mektuplar, Yunan Ordusu ve resmî makamlarının mezalim ve tahribattaki rolüne dair önemli bilgiler mevcuttur. Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rifki, Mehmet Asım, *İzmir'den Bursa'ya*, Akşam-Teşebbüs Matbaası, Dersaadet, 1338.

²⁶ *İzmir'den Bursa'ya*, s. 129.

²⁷ Bu nedenle "Vakit" gazetesi Hilal-i Ahmer'i acil olarak yardıma çağırmıştır. "Saruhan Dahilinde İhtiyaç", *Vakit*, 4 Teşrinievvel 1338, No. 1727, s. 3.

²⁸ "Anadolu'nun Açılan Büyük Yarası", *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Teşrinievvel 1338, No. 624, s. 4.

²⁹ Mehmet Asım, "Harap Olan Yerler ve Buraların Tamiri", *Vakit*, 16 Teşrinievvel 1338, No. 1739, s. 2.

³⁰ "Bursa'da Tahribat Miktarı", *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Teşrinievvel 1338, No. 641, s. 3.

³¹ "Aydın'da Yakılan Evler", *Vakit*, 25 Teşrinievvel 1338, No. 1748, s. 2.

³² Muhiddin Baha Bey konuşmasında düşman işgalinden kurtarılan sahalarda harap olmuş kulübelere, aç susuz kalmış vatandaşlardan başka bir şey bulunmadığından bahisle, tahribat edilen binalar arasında Bursa'daki Yeşil Camii'nin bulunduğu dikkat çekmiş ve Yunan Hükümeti nezdinde protestodan ziyade bütün medeniyet önünde bir protestonun gerçekleştirilmesini istemiştir. *TBMMZC*, Devre 1, C. 22, İçtima Senesi 3, 98. İçtima, 7 Eylül 1338, s. 553-554.

³³ Yunan Ordusu'nun Uşak'tan çekilirken şehit ettiği insanlar arasında Besim Atalay'ın annesi ve kız kardeşi de bulunmaktadır. *TBMMZC*, Devre 1, İçtima Senesi 3, C. 23, 105. İçtima, 20 Eylül 1338, s. 108. Uşak merkezinde tahrip edilen ev miktarı 1.785, dükkân miktarı ise 634'tür. 16 adet de cami yakılmıştır. "Uşak'ta 13.480 Kardeşimiz Şehit Edilmiştir", *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Eylül 1338, No. 621, s. 1. "Uşak'taki Mezalim", *Vakit*, 13 Teşrinievvel 1338, No. 1736, s. 2.

Eylül'de Burdur mebusu İsmail Suphi Bey ve arkadaşlarının sunduğu beş maddelik teklifte düşmanın tahrip ettiği yerlerin tamiri, muhacirlerin iskani ve iaşesi, terk edilmiş malların muhafazası, asayişin temini ile malî ve iktisadî yapının bir an önce kurulması için encümenler oluşturulması istenmiştir.³⁴ Yapılan tartışmaların ardından teklif kabul edilerek hükümete havale edilmiş ve 14 Eylül'deki İcra Vekilleri Heyeti toplantısında Adliye, Dahiliye ve Sıhhiye ve Muavenat-ı İçtimaiye Vekillerinden oluşan "Memalik-i Müstahlasa Encümen-i Mahsusu"nun kurulması kararlaştırılmış ve bu encümene bağlı olarak "Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonları" oluşturulmuştur.³⁵ 21 Eylül 1922 tarihli kararname ile Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonlarının teşkil ve vazifelerine dair bir talimatnamenin hazırlanması kararlaştırılmıştır.³⁶ Yapılan çalışmaların ardından 19 Ekim 1922 tarihli "İstirdat Olunan Mahallerde Tamirat İcrası İçin Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonlarının Suret-i Teşkil ve Vezaifine Ait Talimatname" hazırlanmıştır.³⁷ 24 maddeden oluşan talimatnamenin birinci maddesinde düşmandan kurtarılan vilayet, liva ve kaza merkezlerinde muhtaç kimselere ait bulunan meskenlerin tamiri ve yeniden inşası için birer Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonu'nun kurulduğu ifade edilmiş, komisyonların doğrudan Sıhhiye ve Muavenat-ı İçtimaiye Vekaleti'ne bağlı olduğu belirtilmiştir. Komisyonlara, o birimin en büyük mülkî amiri başkanlık edecek, üyeleri arasında Muhasebeci ya da Mal Müdürü, Ahz-ı Asker Şubesi Reisi, Sıhhiye Müdürü veya Hükümet Tabibi, Belediye Reisi, Nafia ya da Belediye Mühendisi ile bu üyelerin yerli ahalden seçeceği üç kişi bulunacaktır. Talimatnamenin "Vezaif" başlığı altında komisyonların "düşman tarafından tahrip edilen mahallerde muhtaç-ı muavenet bulunanların" hanelerini tamir veya yeniden kendilerine hane ve baraka inşası ve yakılmış köylerin yeniden kurulmasıyla görevli olduğu ifadesine yer verilmiştir. Resmî dairelerle, maddi gücü yeniden hane inşasına yeterli olan şahısların sorumluluğu komisyonlara ait değildir.

Batı Anadolu'nun Yunan işgalinden kurtarılmasının ardından hasar ve tahribatın tespit edilip gerekli planlar dahilinde ahaliye yardım edilmesi için kurulan Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonlarının dışında bu maksatla çalışan bir diğer kuruluş Hilal-i Ahmer Cemiyeti olmuştur. Yunan işgalinden kurtarılan sahaların yeniden imar ve inşasında hükümetin Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni davet ettiği görülür. 6 Eylül 1922 tarihli kararnamede düşmanın çekilme güzergâhı üzerinde yarattığı tahribat nedeniyle yaraların bir an önce sarılması için hükümetin ve halkın derhal "lazıma-yı şefkat ve muaveneti azamî derecede ifa eylemesinin" gerekli olduğu ifade edildikten sonra bu maksatla her tarafta teşkilatı bulunan Hilal-i Ahmer'in yardımda bulunması talep edilmiştir.³⁸ Zaten Kurtuluş Savaşı boyunca gerek işgal edilen sahaları terk eden muhacirlere gerekse cephe gerisinde askerlere her fırsatta yardım eli uzatan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Büyük Taarruz sonrasında da hükümetin daveti üzerine çalışmalarına başlamıştır.³⁹ Bu kapsamda Hilal-i Ahmer

34 *TBMMZC*, Devre 1, C. 22, içtima Senesi 3, 100. içtima, 11 Eylül 1338, s. 609.

35 *CA. 30. 18. 1. 1. 5. 28. 13*. Memalik-i Müstahlasa Encümen-i Mahsusu'nun kurulmasının ardından 18 Eylül 1922 tarihli ve altı maddelik talimatname ile Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonlarının faaliyetlerini yakından takip ve teftiş etmek üzere Bursa, İzmir, Balıkesir ve Kütahya'dan ibaret dört bölgede "Murakabe Heyetleri" meydana getirilmiştir. *CA. 30. 18. 1. 1. 5. 28. 18*.

36 *CA. 30. 18. 1. 1. 5. 29. 7*.

37 "Teşkilat", "Vezaif", "Muamelat", "İnşaat" ve "Mevad-ı Muhtelif" olmak üzere beş bölümden oluşan talimatname için bkz. *CA. 30. 10. 5. 30. 37/6-10*. "Tahrip Olunan Mesakinin İhyası", *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Teşrinievvel 1338, No. 641, s. 2. Talimatnamenin hazırlanış sürecine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Özkan, *İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Göçlerin Rolü*, s. 611-615.

38 İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'in *CA. 30. 18. 1. 1. 5. 58. 1* ve *CA. 272. 12. 39. 38. 11/4*. "İstanbul Halkı Harap Olan Memleketler Ahalisine Muavenete Devam Ediyor", *Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası*, 15 Eylül 1338, No. 13, s. 299. "Hilal-i Ahmer'in Faaliyeti", *Vakit*, 11 Eylül 1338, No. 1704, s. 3.

39 Hilal-i Ahmer Cemiyeti, işgal nedeniyle memleketlerini terke mecbur olan Müslüman muhacirlere yardım için "İmdat-ı Sıhhiye Heyeti" adıyla bilinen yardım heyetleri meydana getirmiştir. Bunlar muhacirlere sağlık hizmeti

Cemiyeti'nin Yunan Ordusu'nun geri çekilişi esnasında neden olduğu tahribatın tamiri hususunda "Vilayet-i Müstahlasa İmdat Heyetleri" oluşturmak suretiyle yardıma koştuğu görülür. Bunlar Dokuzuncu Uşak-Afyonkarahisar İmdat Heyeti, Onuncu Bilecik-Eskişehir İmdat Heyeti, On Birinci Aydın-Söke İmdat Heyeti, On İkinci İzmir-Manisa İmdat Heyeti ve On Üçüncü Balıkesir-Bursa İmdat Heyeti olmak üzere beş adettir.⁴⁰ Gerek TBMM tarafından kurulan Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonları gerekse Hilal-i Ahmer'in vücuda getirdiği "Vilayet-i Müstahlasa İmdat Heyetleri" işgalden kurtarılmış sahalara yapılacak yardımların sağlıklı bir planlama sonrasında daha da faydalı olması için tahribatın tespiti işine de önem vermişlerdir.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi ve Kızılay Arşivi'ndeki belgeler incelendiğinde bu konuda hazırlanmış resmî istatistiklere ulaşmak mümkündür. Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonlarının çalışmaları neticesinde genel itibariyle Batı Anadolu'daki Yunan tahribatı şu şekildedir:⁴¹

Vilayet/Liva ismi	Tamamen tahrip olan köyler	Kısmen tahrip olan köyler	Tamamen yanan haneler	Tamamen tahrip olan haneler	Toplam hane miktarı
İzmir Vilayeti	66	87	3.541	1.453	4.994
Bursa Vilayeti	28	37	8.560	-	8.560
Aydın Livası	8	96	10.292	-	10.292
Ertuğrul Livası	14	99	5.834	425	6.259
Eskişehir Livası	105	87	4.790	250	5.040
İzmit Livası	30	13	6.383	816	7.199
Balıkesir Livası	21	41	2.994	319	3.313
Kaleisultaniye Livası	-	2	25	-	25
Karahisarışarkî Livası	2	2	56	-	56
Kütahya Livası	66	42	9.902	949	10.851
Toplam	340	576	54.377	4.212	56.591

Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonlarının çalışmaları neticesinde hazırlanan bu istatistikte Manisa dışında, Batı Anadolu vilayet ve livalarındaki Yunan tahribatı gözler önüne serilmiştir. Bu geniş sahayı Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Bilecik, İzmit ve Eskişehir'i içine alacak kuzey; İzmir, Aydın, Kütahya ve Afyon'u içine alacak şekilde güney olarak ikiye bölersek yanan ve tahrip olan hane miktarı dikkate alındığında kuzeyde kalan kesimlerin daha fazla tahribata maruz kaldığı görülür. Kuzeyde 39.396, güneyde 26.193 hane yakılmış ve tahrip edilmiştir.

yanı sıra, gıda ve gündelik hayatlarını sürdürmek için gerekli malzeme yardımında bulunmuştur. Bu heyetlerin faaliyetleri icraat raporlarında ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. *Osmanlıdan Cumhuriyete Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Yay. Haz. Murat Uluğtekin, M. Gül Uluğtekin, Türk Kızılayı, Ankara, 2013. Ayrıca bkz. Özkan, *İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Göçlerin Rolü*, s. 295 vd. Hilal-i Ahmer'in cephelerdeki yardım faaliyetleri için bkz. *Milli Mücadelede Hilal-i Ahmer, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferi'ne Kadar İcraat Raporu, 23 Nisan 1920-13 Eylül 1921*, Haz. İsmail Hacifettahoğlu, 2. Baskı, Türk Kızılayı, Ankara, 2007.

⁴⁰ *Osmanlıdan Cumhuriyete Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, s. 155-161. Özkan, *İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Göçlerin Rolü*, s. 693-705.

⁴¹ CA. 30. 10. 5. 30. 37/19.

C. Balıkesir'deki Tahribatin Boyutları

Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonlarının çalışmalarına göre Balıkesir'deki tahribatin boyutlarına daha ayrıntılı bakmak mümkündür:⁴²

Kaza ismi	Tamamen yakılan köyler	Kısmen yakılan köyler	Tamamen yakılan haneler	Kısmen yakılan haneler	Toplam hane miktarı
Merkez kazası	2	10	97	-	97
Erdek	1	7	1.070	-	1.070
Edremit	-	3	62	-	62
Ayvalık	-	-	-	-	-
Bandırma	8	2	1.084	-	1.084
Balya	-	1	14	-	14
Burhaniye	1	8	100	54	154
Sındırgı	4	4	379	265	644
Gönen	5	6	188	-	188
Toplam	21	41	2.994	319	3.313

Verilen resmî rakamlara göre Balıkesir merkez kazası ile diğer kazalarında kısmen ya da tamamen yakılmış köy miktarı 62'dir. En fazla köy tahribatı merkez kazada yaşanmakla birlikte bunu Gönen, Bandırma ve Burhaniye takip etmiştir. Balıkesir'de kısmen ve tamamen yakılan toplam hane miktarı ise 3.313'tür. En fazla hane tahribatı yaşayan kaza 1.084 hane ile Bandırma olmuştur. Onu 1.070 hane ile Erdek, 644 hane ile Sındırgı ve 188 hane ile Gönen izlemektedir. Balıkesir merkezinde tahrip olan hane miktarı ise 97'dir.

Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonlarının çalışmaları neticesinde hazırlanan bu istatistikler, Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından gönderilen Vilayat-ı Müstahlasa Heyetlerinin çalışmalarına yön vermek için Cemiyetle de paylaşılmıştır. Ankara'daki Hilal-i Ahmer Murahhaslığı tarafından İstanbul'daki Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumiyesi'ne gönderilen 6 Mart 1923 tarihli yazıdan Hükümet ile Cemiyet arasında bu yönde bilgi alışverişinin yaşandığı anlaşılmaktadır.⁴³ Yunan tahribatına uğrayan köylerin isimleri ve hane miktarı hakkında "katî ve resmî malumat" için Dahiliye Vekaleti nezdinde teşebbüslerin olduğu ve bunun sonucunda Batı Anadolu, "istiladan evvel mevcut bilumum mebani ile düşman tarafından ihrak ve tahrip olunan köylerin isimleri ile mebani adedi ve

42 CA. 30. 10. 5. 30. 37/20.

43 Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşında büyük hizmetleri görmüş Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetleri TBMM'nin Ankara'da açıldığı sırada Anadolu'da devam etmekteydi. Bu kapsamda Trabzon, Aksaray, Nazilli ve Alaşehir olmak üzere Hilal-i Ahmer İmdat Heyetlerinin çalışmaları önemlidir. *Milli Mücadelede Hilal-i Ahmer*, s. 33. Yahya Halit, "Hilal-i Ahmer'in Hizmetleri", *Vakit*, 3 Mayıs 1337, No. 1222, s. 1-2. 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali üzerine Cemiyetin merkez binasına İtilaf Devletleri tarafından el koyulmuş, Cemiyetin Genel Sekreteri Doktor Adnan (Adıvar) Bey, eşi Halide Edip Hanımla Anadolu'ya geçmiştir. İstanbul'un işgali sonucunda Anadolu'daki Hilal-i Ahmer teşkilatı ile Merkezin teması kesilmiştir. Doktor Adnan Bey'in TBMM'nin kurduğu ilk hükümette Sıhhiye ve Muavenat-ı İçtimaiye Vekili olması Hilal-i Ahmer'in Anadolu'daki teşkilatlanmasının geleceği açısından önemli bir gelişme olmuştur. Doktor Adnan Bey, İstanbul'daki Genel Merkezden bağımsız bir şekilde, o tarihlerde Eskişehir'de görevli olarak bulunan, Cemiyetin bir diğer önemli ismi İsmail Besim Paşa ile temasa geçmiş ve bunun sonucunda Ekim 1920'de İsmail Besim Paşa, Doktor Adnan, Ömer Lütfü ve Esat Paşa'dan oluşan "Hilal-i Ahmer Ankara Murahhaslığı" teşkil edilmiştir. Eskişehir'deki teşkilat derhal Ankara'ya nakledilmiş, Anadolu'daki tüm heyet ve teşkilatlar Ankara Murahhaslığı'na bağlanmıştır. İşgal altındaki İstanbul'da bulunan Genel Merkez de Anadolu'daki bu yeni yapılanmaya karşı olumsuz bir tavır takınmamış ve 4 Kasım 1921 tarihli kararlar Ankara Murahhaslığı'nın yetkilerini artırmıştır. *Milli Mücadelede Hilal-i Ahmer*, s. 16-17, 34-35. Özkan, *İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Göçlerin Rolü*, s. 569-571.

elyevm bakı kalanların da kaydının olduğu” haritaların gönderildiği bilgisi verilmiştir.⁴⁴ Söz konusu Vekaletten, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara Murahhaslığı’na gönderilen belgeler, işgal öncesi nüfus ve mevcut nüfusun yanı sıra tahrip edilmiş hane miktarları, inşaat için gerekli malzeme cinsi ve miktarının yanı sıra ihtiyaç duyulan tıbbi malzeme miktarlarına kadar çok daha ayrıntılı bilgi içermektedir. Ayrıca her bir kazaya ait köyler ve bu köylerde tahrip olmuş hane miktarlarının belirtildiği haritalar da Dahiliye Vekaleti tarafından gönderilen belgeler arasında yer almaktadır.

Kızılay Arşiv belgelerine göre Balıkesir merkez livasında Yunan işgalinden önceki nüfus 147.095’tir. İşgalden sonraki nüfus ise 141.998 olup bunun 69.299’u erkek, 72.599’u da kadındır. Merkeze bağlı köylerde işgal öncesinde nüfus miktarı 3.405 kişidir. Bunun 1.592’si erkek, 1.813’ü de kadındır. Yine merkeze bağlı köylerde işgal öncesinde mevcut mesken miktarı 684 iken, işgalden sonra bu sayı 587’ye düşmüştür.⁴⁵ Haritada yakılan köyler ve hane miktarı şu şekilde gösterilmiştir: Topalak 22 (tamamen yakılmıştır), Okçularyeri 1, Adalı 1, Kargın 1, Yukarı Devrek 44 (Tamamen yakılmıştır. Bugünkü Yukarı Çamlı Köyü.), Bağcılar 5 hane.⁴⁶

Bandırma’da Yunan işgalinden evvelki toplam nüfus 58.000’dir. Bunun 22.878’i erkek, 23.479’u kadın ve 11.643’ü çocuklardan ibarettir. Yunan işgali sonrasında Bandırma’nın nüfusu 41.297’ye düşmüştür. Bu miktarın 16.197’si erkek, 16.876’sı kadın, 8.224’ü ise çocuktur. Bandırma’da Yunan işgalinden önceki mesken miktarı 3.949 iken bu sayı işgal sonrasında 1.536’ya düşmüştür. Büyük bir tahribatın yaşandığı Bandırma’da, açıkta kalan 4.900 nüfusun iktisadî durumu evlerini yeniden inşaaya müsait değildir.⁴⁷ Haritada gösterildiğine göre Bandırma merkezi ile çevre köylerde tahrip olan mesken miktarları şu şekildedir: Bandırma’da 597, Kayacık’ta (Bugün Bandırma merkezinde yer alan Kayacık Mahallesi) 55, Dilbeyi’nde (Bugünkü Debleke) 132, Ömerköy’de (Bugünkü Ömerli Köyü) 97, Yeniziraatli’de 46, Eskiziraatli’de 24, Akçapınar’da 132, Köseveysel’de 20, Ergili’de 66 ve bugün Manyas’a bağlı Kepekler Köyünde 15 olmak üzere toplamda 1.184 hane tahrip edilmiştir.⁴⁸ Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonu’nun hazırladığı istatistikte ise Bandırma’da tahrip olan toplam hane miktarı 1.184 olarak verilmiştir.⁴⁹

Edremit’te işgalden önceki nüfus 43.265’tir. Yunan Ordusu’nun çekilmesinden sonra Edremit nüfusu ise 33.549’dur. Bunun 16.478’i erkek, 17.071’i de kadındır. Edremit’te

44 TKA. 1323/59.

45 TKA. 1323/59. 29.

46 Bkz. Harita 1. TKA. 1323/59. 30. Dikkat edilecek olursa Hilal-i Ahmer’in verdiği bilgiler ile Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonları tarafından hazırlanan istatistikte Balıkesir merkez livaya bağlı köylerde tahrip edilen hanelere ilişkin verilmiş sayılar birbirini tutmaktadır. Her ikisinde de bu sayı 97 olarak verilmiştir. CA. 30. 10. 5. 30. 37/20. 47 TKA. 1323/59. 37. “Vakit” gazetesinde Bandırma’daki tahribata dair verilen bilgiler ise resmî rakamlara kıyasla oldukça farklıdır. Ancak bu sayıların gayriresmî ve işgalden hemen sonra, tahribata dair kapsamlı bir çalışma yapılmadan verilmiş olması hususu gözden kaçırılmamalıdır. Bundan daha da önemlisi gazetenin verdiği rakamların Bandırma şehir merkezi ile sınırlı olması ihtimali daha kuvvetlidir. Bu ihtimali kuvvetlendiren ifade ise istatistikler arasında yangından zarar gören mağaza miktarından da bahsediliyor olmasıdır. Gazeteye göre Yunan Ordusu’nun neden olduğu yangından önce Bandırma’da 4.500’ü Gayrimüslim olmak üzere 21.700 nüfus mevcutken bu sayı, 9.568’e düşmüştür. Yangından zarar gören Müslüman nüfus 4.131’dir. Müslümanlara ait 827 hane ile 1.100 mağaza ve dükkân, 8 cami ve tüm okullar ile Gayrimüslimlere ait 850 hane ve 5 kilise tamamen yanmıştır. “Bandırma Nasıl Yandı?”, *Vakit*, 9 Teşrinievvel 1338, No. 1732, s. 2. 21 Eylül 1922 tarihinde Bandırma’dan Dahiliye Nezareti’ne çekilen telgrafta düşmanın “Bandırma’nın onda dokuzunu ve şimdilik tahkik edilebilen kurayı tahrik ettiği” bilgisi verildikten sonra Bandırma ve çevresinde açıkta kalan nüfus miktarının 20 bin civarında olduğu ifade edilmiştir. CA. 272. 11. 16. 62. 11/3

48 Bkz. Harita 2. TKA. 1323/59. 36. Hilal-i Ahmer verilerinde Bandırma ve çevresinde tahribata uğrayan mesken miktarı 1.169 olarak verilirken Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonu’nun verilerine göre bu miktar 1.084 hanedir. CA. 30. 10. 5. 30. 37/20.

49 CA. 30. 10. 5. 30. 37/20.

Yunan işgali öncesinde mevcut mesken miktarı 147 iken, işgal sonrasında bu sayı 23'e düşmüştür. Yangından zarar gören evlerini tamire gücü yetmeyen nüfus miktarı ise 598'dir.⁵⁰ Edremit'te tahribata uğrayan köyler ile hane miktarı şu şekildedir: Gümüşler'de (Bugün Çanakkale'nin Yenice İlçesine bağlıdır.) 19, Umurlar'da (Bugün Çanakkale'nin Yenice İlçesine bağlıdır.) 18, Sameteli'de (Bugün Çanakkale'nin Yenice İlçesine bağlıdır.) 15, Karaaydın'da (Tamamen yakılmıştır. Bugün Çanakkale'nin Yenice İlçesine bağlıdır.) 43, Gündoğdu'da (Tamamen yakılmıştır.) 39 olmak üzere toplam 134 hane tahrip edilmiştir.⁵¹ Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonu verilerinde ise Edremit'te tahribata uğramış mesken miktarını 62 olarak gösterilmiştir.⁵² Büyük ihtimalle bu sayı Edremit merkezinde tahrip edilmiş hane miktarını göstermektedir.

Yunan işgaline girmeden önce Erdek'te 43.192 nüfus mevcutken bu sayı işgal sonrasında 11.936'ya düşmüştür. Bunun 4.748'i erkek, 4.626'sı kadın ve 2.562'si çocuktur. İşgal öncesinde Erdek'te 7.330 mesken mevcutken, Yunan Ordusu'nun geri çekilirken yarattığı tahribat neticesinde geriye kalan mesken miktarı 6.168'dir. Meskensiz kalan ve evlerini tamir ve inşaaya gücü olmayan nüfus miktarı ise 118'dir.⁵³ Erdek'te Yunan tahribatına maruz kalan köy sayısı 8'dir. Söz konusu köylerde tahrip olan hane miktarı ise toplamda 1.064'tür. Buna göre Küleflî'de 78, Araplar'da 58, Konia'da (Bugünkü Ocaklar Köyü) 268, Hıdırlı'da (Bugünkü Hıdırköy) 21, Fatı'da (Bugünkü Turan Köyü) 198, Herek'te (Bugünkü İlhan Köyü) 209, Şeytan'da (Bugünkü Ormanlı Köyü) 127 ve Drakonda (Bugünkü Doğanlar Köyü) 105 hane tahribata uğramıştır.⁵⁴ Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonu verilerine göre Erdek'te tahrip olan köy sayısı 8, mesken sayısı ise 1.070'tir.⁵⁵

Burhaniye'de Yunan işgalinden evvel toplam nüfus 23.200'dür. Bunun 12.237'si erkek, 10.963'ü kadındır. Yunan Ordusu'nun çekilmesinin ardından nüfus 22.769'dur. Bu miktar içerisinde 11.469 erkek, 11.300 kadın bulunmaktadır. Yunan işgali öncesinde Burhaniye'de 6.014 mesken mevcutken, Yunan Ordusu'nun yarattığı tahribat neticesinde geriye 5.815 mesken kalmıştır.⁵⁶ Burhaniye'de 9 köy yerleşimi Yunan tahribatına maruz kalmış ve toplamda 155 mesken tahrip olmuştur. Bunların dağılımı şu şekildedir: Kurucaoluk'ta 22, Kırtık'ta 14, Damlalı'da 13, Gömeç'te 26, Yayköyü'nde 13, Keremköy'de 16, Hacıosman'da 10, Ballica'da (Bugünkü Tifillar Köyü) 9 ve Murateli'nde (Tamamen tahrip edilmiştir.) 32 hanedir.⁵⁷ Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonu tarafından hazırlanan istatistikte de Burhaniye'de 9 köyde tahrip edilmiş mesken miktarı toplam 154 olarak gösterilmiştir.⁵⁸

Yunan işgalinin Gönen'de yarattığı tahribatın boyutları da istatistiklerde görülebilmektedir. Yunan işgali öncesinde Gönen merkezinde nüfus miktarı 40.729'dur. İşgal sonrasında tespit edilen nüfus 38.457 kişidir. Bunun 15.502'si erkek, 15.950'si kadın ve 7.505'i çocuktur. Gönen'e bağlı köylerin işgal öncesi nüfusu 5.726 iken, işgal sonrasında bu nüfus 5.321 olarak tespit edilmiştir. İşgalden evvel mesken miktarı

50 TKA. 1323/59. 39.

51 Bkz. Harita 3. TKA. 1323/59. 38. Söz konusu haritada Gündoğdu Köyü, Karaaydın'ın hemen güneybatısında gösterilmiştir. Günümüzde Karaaydın ya da başka bir isimle Gündoğdu Köyü'nün güneybatısında herhangi bir yerleşim yeri bulunmamaktadır. Gündoğdu Köyü günümüzde Çanakkale'nin Yenice İlçesine bağlıdır. Ancak köy, Karaaydın'ın güneybatısında değil tam tersi yönde kuzeydoğusunda, Balıkesir-Çanakkale yolu üzerinde bulunmaktadır. Bkz. <https://www.google.com/maps/place/> (Erişim Tarihi: 12.02.2020).

52 CA. 30. 10. 5. 30. 37/20.

53 TKA. 1323/59. 56.

54 Bkz. Harita 4. TKA. 1323/59. 55.

55 CA. 30. 10. 5. 30. 37/20.

56 TKA. 1323/59. 30.

57 Bkz. Harita 5. TKA. 1323/59. 28.

58 CA. 30. 10. 5. 30. 37/20.

1.241'dir. Yangın ve tahribat neticesinde mesken sayısı 1.065'e düşmüştür.⁵⁹ Gönen'e dahil olan 10 köyde yanan hane miktarı toplamda 185'tir. Kumköyü'nde 2, Ortaoba'da 25, Ilıcaoba'da (Tamamen yanmıştır) 20, Karasukabaklar'da 20, Karasuçam'da 25, Sarıköy'de 6, Eriklioba'da (Bugünkü Çakmak Köyü) 28, Gaybular'da 35, Küpçüktü'de 20 ve Yortan'da (Bugünkü Bostancı Köyü) 4 hane yanmıştır.⁶⁰ Muavenat-ı İhtimaiye Komisyonu verilerine göre yanan hane miktarı ise 188'dir.⁶¹

Balya'da Yunan işgali öncesinde nüfus miktarı 31.131'dir. İşgalden sonra tespit edilen nüfus 23.882 olup; bunun 7.000'i erkek, 8.500'ü kadın ve 8.382'si de çocuktur. Köyler de dahil olmak üzere mesken miktarı işgal öncesinde 734 olup, bu sayı Yunan tahribatı neticesinde 620'ye düşmüştür.⁶² Yunan Ordusu'nun Balya'ya bağlı 8 köyde tahribat yarattığı ve toplamda 111 haneyi yakarak tahrip ettiği görülmektedir. Kavakcedit'te (Bugünkü Yenikavak Köyü) 2, Ilıca'da 3, Söbücealan'da 1, Koyunerinde 4, Söğüt'te 2, Fındıklı'da 82, Kızıldam'da 14, Mancılık'ta 3'tür.⁶³ Muavenat-ı İhtimaiye Komisyonu ise Balya'daki tahrip edilmiş mesken miktarını 114 olarak vermiştir.⁶⁴

Dursunbey'de Yunan işgali öncesinde nüfus 16.640'tır. İşgal sonrasında bu nüfus 7.927 erkek, 8.617 kadın olmak üzere 16.444 olarak tespit edilmiştir.⁶⁵ Dursunbey'in yalnız 3 köyünde tahribat yaşanmıştır. Osmaniye'de 10, Refahiye'de (Bugünkü Alaçam Köyü) 10 ve Çamköy'de ise 9 olmak üzere toplamda 29 hane tahrip olmuştur. Bu tahribat neticesinde söz konusu 3 köyde işgalden önce 130 hane mevcutken işgal sonrasında 101 hane kalmıştır.⁶⁶ Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne ait belgelerde Dursunbey'e ilişkin bilgilere tesadüf edilirken Muavenat-ı İhtimaiye Komisyonu tarafından hazırlanan istatistiklerde Dursunbey'le ilgili herhangi bir bilgi verilmştir.

Hilal-i Ahmer kaynaklarında Yunan işgali öncesinde Sındırgı'nın nüfusu 26.804 olarak verilmiştir. Ancak diğer ilçelerden farklı olarak Sındırgı'nın nüfusunda azalma değil, artış gözlemlenmektedir. Yunan işgalinin sona ermesinin ardından 9.282 erkek, 11.192 kadın ve 6.600 çocuk olmak üzere toplam nüfus 27.074 olarak verilmiştir. İşgalden önce Sındırgı'da 6.211 hane mevcutken, tahribat nedeniyle bu miktar 5.860'a gerilemiştir.⁶⁷ Yunan Ordusu, Sındırgı'nın 7 köyünde tahribata neden olmuş ve toplamda 319 haneyi tahrip etmiştir. Buna göre Çayır'da (Tamamen yakılmıştır) 43, Umurlar'da 15, Danaçayırı'nda 6, Nağra'da (Bugünkü Yusufçamı Köyü) 106, Kozlu'da 3, Cedit'te (Bugünkü Bayırlı Köyü) 145 ve Karakaya'da 1 hane tahrip edilmiştir.⁶⁸ Muavenat-ı İhtimaiye Komisyonu verileri ise Hilal-i Ahmer Cemiyeti verilerine göre oldukça farklıdır. Komisyona göre Sındırgı'nın 8 köyünde 379 tamamen, 265 de kısmen olmak üzere toplamda 644 hane yakılmıştır.⁶⁹

D. Sonuç

Hilal-i Ahmer'in Balıkesir'deki tahribata ilişkin verileri ile Muavenat-ı İhtimaiye Komisyonlarının çalışması neticesinde oluşturulan istatistikler karşılaştırıldığında şu tablo ile karşılaşılmaktadır:

59 TKA. 1323/59. 60.

60 Bkz. Harita 6. TKA. 1323/59. 59.

61 CA. 30. 10. 5. 30. 37/20.

62 TKA. 1323/59. 32.

63 Bkz. Harita 7. TKA. 1323/59. 31.

64 CA. 30. 10. 5. 30. 37/20.

65 TKA. 1323/59. 58.

66 Bkz. Harita 8. TKA. 1323/59. 57.

67 TKA. 1323/59. 41.

68 Bkz. Harita 9. TKA. 1323/59. 40.

69 CA. 30. 10. 5. 30. 37/20.

Resmî İstatistiklere Göre Yunan İşgalinin Balıkesir ve Çevresinde Neden Olduğu Tahribat

Yerleşim yeri	Hilal-i Ahmer Cemiyeti		Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonu		Tahrip olan köy sayısındaki fark	Tahrip olan hane sayısındaki fark
	Tahrip olan köy sayısı	Tahrip olan hane sayısı	Tahrip olan köy sayısı	Tahrip olan hane sayısı		
Merkez kaza	6	97	12	97	-6	-
Erdek	8	1.064	8	1.070	-	-6
Edremit	5	124	3	62	2	62
Bandırma	9	1.184	10	1.084	-1	100
Balya	8	111	1	114	7	-3
Burhaniye	9	155	9	154	-	1
Sındırgı	7	319	8	644	-1	-325
Gönen	10	185	11	188	-1	-3
Dursunbey	3	29	Belirtilmemiş		3	29
Toplam	65	3.168	62	3.313	3	-145

Bir kıyaslama yapıldığında Bandırma ve Sındırgı'ya hariç, istatistiklerin büyük oranda birbirleri ile örtüştüğü, verilen sayıların birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonu'na göre tahrip olan toplam köy sayısı 62, Hilal-i Ahmer'e göre 65'tir. Tahrip olan hane sayılarına bakıldığında Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonu'na göre 3.313 hanenin tahrip edilmişken Hilal-i Ahmer'e göre bu sayı 3.168'dir.

Hilal-i Ahmer verilerine göre Balıkesir'e bağlı kasabalar da dahil olduğu halde toplam hane miktarı 26.440'tır. Bu sayının dağılımı şu şekildedir:

Kaza isimleri	İşgalden önce mevcut hane miktarı
Merkez kaza (Yakılan köylerde)	684
Erdek	7.330
Burhaniye	6.014
Gönen	1.241
Balya	734
Dursunbey (Yakılan köylerde)	130
Sındırgı	6.211
Edremit (Yakılan köylerde)	147
Bandırma	3.949
Toplam	26.440

Tahrip edilen hane miktarı olarak 3.168 sayısı esas alındığında buna göre her 8 evden birinin Yunan tahribatından nasibini aldığı görülür.

Yunan işgali Balıkesir'in nüfusunu da olumsuz etkilemiştir. İşgal nedeniyle Müslüman nüfusun önemli bir kısmı Hilafet ve Saltanat merkezi İstanbul'a göç ederken, Anadolu'nun Yunan işgali altına girmemiş bölgelerine de göç hareketliliği yaşanmıştır.⁷⁰ Osmanlı

70 Balıkesir'den İstanbul'a ve iç bölgelere göç eden nüfus arasında 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ile evini toprağını bırakarak Balıkesir'e gelen Müslüman göçmenlerin yanı sıra Balkan muhacirleri de bulunmaktadır ve bunlar ikinci, üçüncü defa göçe mecbur kalmışlardır. 300-400 kişilik gruplar halinde İstanbul'a ulaşan Müslüman göçmenler Sarıyer, Rumelikavağı ve Ortaköy'de iskan edilmişlerdir. İstanbul Hükümeti'nin "muhacir akını" karşısında çaresiz kalması ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi'nin mali açıdan yetersizliği nedeniyle bu muhacir-

İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girmeden 1914 tarihli istatistiğe göre Karesi livasının toplam nüfusu 472.970'tir.⁷¹ 1914'te Müslüman nüfus 359.804 olarak alındığında gayrimüslim nüfus miktarı 113.166'tır. Balkan Savaşları sonrasında İttihat ve Terakki'nin nüfus politikaları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında da güvenlik gerekçesi ile gayrimüslim nüfusun miktarındaki azalma sonucunda Balıkesir'deki toplam nüfusun 472 binden 430 bine kadar gerilediği görülür.⁷² Kurtuluş Savaşı sonrasında Rumların mağlup olan Yunan Ordusuyla birlikte Batı Anadolu'yu terk ettiği ve Müslüman nüfusun yaşadığı iç göç de dikkate alındığında işgal sonrasında toplam nüfus 357 bine kadar düşmüştür.

	1914 Nüfus istatistiği						Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin verileri	
	Müslüman	Rum	Ermeni	Yahudi	Diğer	Toplam	İşgalden önce	İşgalden sonra
Merkez	156.092	2.655	2.963	-	34	161.744	147.095	141.998
Bandırma	41.146	11.507	4.032	4	2.736	59.425	58.000	41.297
Edremit	30.846	9.699	41	40	-	40.626	43.265	33.549
Erdek	15.232	31.035	1.094	303	2	47.666	43.192	11.936
Burhaniye	20.280	4.514	43	14	-	24.851	23.200	22.769
Gönen	34.979	2.251	53	1	339	37.623	40.729	38.457
Balya	33.680	3.266	298	-	3.650	40.894	31.131	23.880
Ayvalık	454	31.440	-	-	-	31.894	-	-
Sındırgı	27.095	1.130	20	-	2	28.247	26.804	27.074
Dursunbey	Belirtilmemiş						16.640	16.444
Toplam	359.804	97.497	8.544	362	6.763	472.970	430.056	357.406

Haziran 1920'den Eylül 1922'ye kadar süren Yunan işgalinin, Balıkesir'in fizikî ve demografik yapısı üzerinde yarattığı tahribat resmî istatistiklerden açıkça görülmektedir. TBMM Hükümeti'nin ilgili kanunla oluşturduğu Muavenat-ı İçtimaiye Komisyonlarının ve işgal sonrasında göç ettikleri memleketlerine geri dönen muhtaç Müslüman göçmenlere yardımda bulunmak amacıyla bölgede faaliyet gösteren Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin çalışmaları tahribatın boyutlarının saptanması açısından önemli bir bilgi kaynağı oluşturmuştur. Bununla birlikte her iki kaynakta verilen istatistiklerin büyük oranda birbiriyile örtüşüyor olması da önemlidir.

ler mahalle ihtiyar heyetleri vasıtasıyla işe edilmiştir. Muhacirlerin önemli bir kısmı da Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından Selimiye ve Davutpaşa Kışlalarında iskan ederek işeleri sağlanmıştır. Özkan, *İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Göçlerin Rolü*, s. 398 vd.

71 1914 tarihli nüfus istatistiği ve haritadaki dağılım için bkz. *TİTE. KI.72. G. 14. Bl. 14*. Bkz. Harita 10. 1914 nüfus istatistiği son Osmanlı resmî nüfus sayımı olan 1905/6 verilerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bu tarihten 1914'e kadar doğum ve ölüm oranlarının eklenmesi ve çıkarılması yöntemi kullanılmıştır. Kemal Karpat, 1914 nüfus istatistiğini 1919 da yayınlanan "İçişleri Bakanlığı Nüfus Defterleri İdaresi Genel Müdürlüğü, Memalik-i Osmaniyyenin 1330 Senesi Nüfus İstatistiki" adlı çalışmadan aktarmış ve tablo halinde sunmuştur. Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu, 1830-1914*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 356-399.

72 Balkan Savaşları sonrası ve Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki gayrimüslim nüfus hareketliliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Özdemir, "I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşanan Göç Hareketleri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2007, s. 44, 66, 74. Selahattin Önder, "Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)", Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Eskişehir, 1990, s. 33-59.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- BOA. DH. KMS. 52/23.*
BOA. HR. SYS. 2554/5.
BOA. DH. İ. UM. EK. 55/36.
BOA. DH. KMS. 52/21.
BOA. DH. KMS. 52/52.
BOA. DH. EUM AYŞ. 53/91. 1.
BOA. DH. İ. UM. 20/14.
BOA. DH. İ. UM. 19/1. 13. 3-4.
BOA. DH. İ. UM. 20/14.
BOA. HR. SYS. 2618/67.
BOA. HR. SYS. 2611/2.
BOA. HR. HMŞ. İŞO 129/8.
BOA. HR. HMŞ. İŞO. 129/9.
BOA. HR. SYS. 2618/23.
CA. 30. 18. 1. 1. 5. 28. 13.
CA. 30. 18. 1. 1. 5. 28. 18.
CA. 30. 18. 1. 1. 5. 29. 7.
CA. 30. 10. 5. 30. 37/6-10.
CA. 30. 10. 5. 30. 37/19.
CA. 30. 10. 5. 30. 37/20.
CA. 30. 18. 1. 1. 5. 58. 1.
CA. 272. 11. 16. 62. 11/3
CA. 272. 12. 39. 38. 11/4.
TİTE. KI.72. G. 14. Bl. 14.
TKA. 1323/59.

Sürelî Yayınlar

Vakit

Tasvir-i Efkâr

Hakimiyet-i Milliye

Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası

Belgesel Kaynaklar

American Documents on Greek Occupation of Anatolia, Compiled by Çağrı Erhan, (SAM Papers, No. 99-7), Center for Strategic Research, Ankara, 1999.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, C. 2, Anadolu'da Yunan Mezalimi, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1996.

Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım, *İzmir'den Bursa'ya*, Akşam-Teşebbüs Matbaası, Dersaadet, 1338.

İzmir, Aydın, Ayvalık ve Havalisi Yunan İşgali Hakkında Makamat-ı Askerîyeden Mevрут Raporlar, İkinci Kitap, Matbaa-yı Askerîye, Dersaadet, 1335. *İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Jandarma Kumandanlığının ve Osmanlı Komisyonu Reisinin Raporları*, Matbaa-yı Askerîye, Dersaadet, 1335.

İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Müteallik Olarak Makamat-ı Askerîyeden Mevрут Raporlar, Matbaa-yı Askerîye, Dersaadet, 1335.

Milli Mücadelede Hilal-i Ahmer, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferi'ne Kadar İcraat Raporu, 23 Nisan 1920-13 Eylül 1921, Haz. İsmail Hacifettahoğlu, 2. Baskı, Türk Kızılayı, Ankara, 2007.

Osmanlıdan Cumhuriyete Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928, Yay. Haz. Murat Uluğtekin, M. Gül Uluğtekin, Türk Kızılayı, Ankara, 2013.

TBMMZC, Devre 1, C. 22, İçtima Senesi 3, 98. İçtima, 7 Eylül 1338.

TBMMZC, Devre 1, C. 23, İçtima Senesi 3, 105. İçtima, 20 Eylül 1338.

TBMMZC, Devre 1, C. 22, İçtima Senesi 3, 100. İçtima, 11 Eylül 1338.

Kitap ve Makaleler

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, C. 1, Mutlakiyete Dönüş, 1918-1919*, İkinci Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Çelebi, Mevlüt, "Bir İtalyan Gazetecinin Kaleminden İzmir'in İşgali", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 19, Özel Sayı: İzmir'in İşgali, 2019.

Çevik, Zeki, "Milli Mücadelede Kocaeli Grubu ve Son Kurşun", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, C. III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2016.

Çukurova, Bülent, "15 Mayıs 1919 İzmir'de Yunan Mezalimi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 3, S. 8, Mart 1987.

Evans, Laurance, *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası, 1914-1924*, 2. Baskı, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004.

Erhan, Çağrı, *Greek Occupation of İzmir and Adjoining Territories Report of The Inter Allied Commision of Inquiry (May-September 1919)*, (SAM Papers, No. 2/99), Ministry of Foreign Affairs Center of Strategic Research, Ankara, 1999.

Ertan, Temuçin Faik, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 58, Bahar 2016.

Helmreich, Paul C., *Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi*, Çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996.

Işık, Hüseyin, "Anadolu'da Yunan Mezalimi", *Türk Yunan İlişkileri, III. Askeri Tarih Semineri*, Ankara, Genelkurmay ATASE Yayınları, 1986.

Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar 30 Ekim 1918-11 Ekim 1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970.

Karpat, Kemal, *Osmanlı Nüfusu, 1830-1914*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

MacMillan, Margaret, *Paris 1919*, Çev. Belkis Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004.

Özalp, Kazım, *Milli Mücadele, 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971.

- Özkan, Kenan, *Milli Mücadele Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, 1918-1923, Mondros Mütarekesi'nden Lozan Barış Konferansına*, 1. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.
- Smith, Michael Llewellyn, *Yunanistan'ın Anadolu Hayali, 1919-1922*, Çev. Nilgün Engin, Tarihçi Kitapevi, İstanbul, 2017.
- Sonyel, Salahi, *The Turco-Greek Imbroglia Pan-Hellenism and the Destruction of Anatolia, (SAM Papers, No. 5/99)*, Ankara, Ministry of Foreign Affairs Center for Strategic Research, 1999.
- Sükan, Bige, “Fransız Arşiv Belgelerinde İzmir’in İşgali”, *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, 26-28 Eylül 2012*, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.
- Şahingöz, Mehmet, “İzmir’in İşgaline Karşı Gösterilen Protesto ve Tepkiler”, *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, 26-28 Eylül 2012*, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.
- Tansel, Selahattin, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, C. III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Turan, Mustafa, “Batı Anadolu’da Yunan İşgali ve Mezalimi”, *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, 26-28 Eylül 2012*, Yay. Haz. Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.
- Turan, Mustafa, “İstiklal Harbinde Milne Hattı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VII, S. 21, Temmuz 1991.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
- Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980*, C. 1, Ed. Baskın Oran, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Yakut, Kemal, “Mütareke Dönemi’nde Yapılan Saltanat Şuraları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 21, S. 61, 2005.

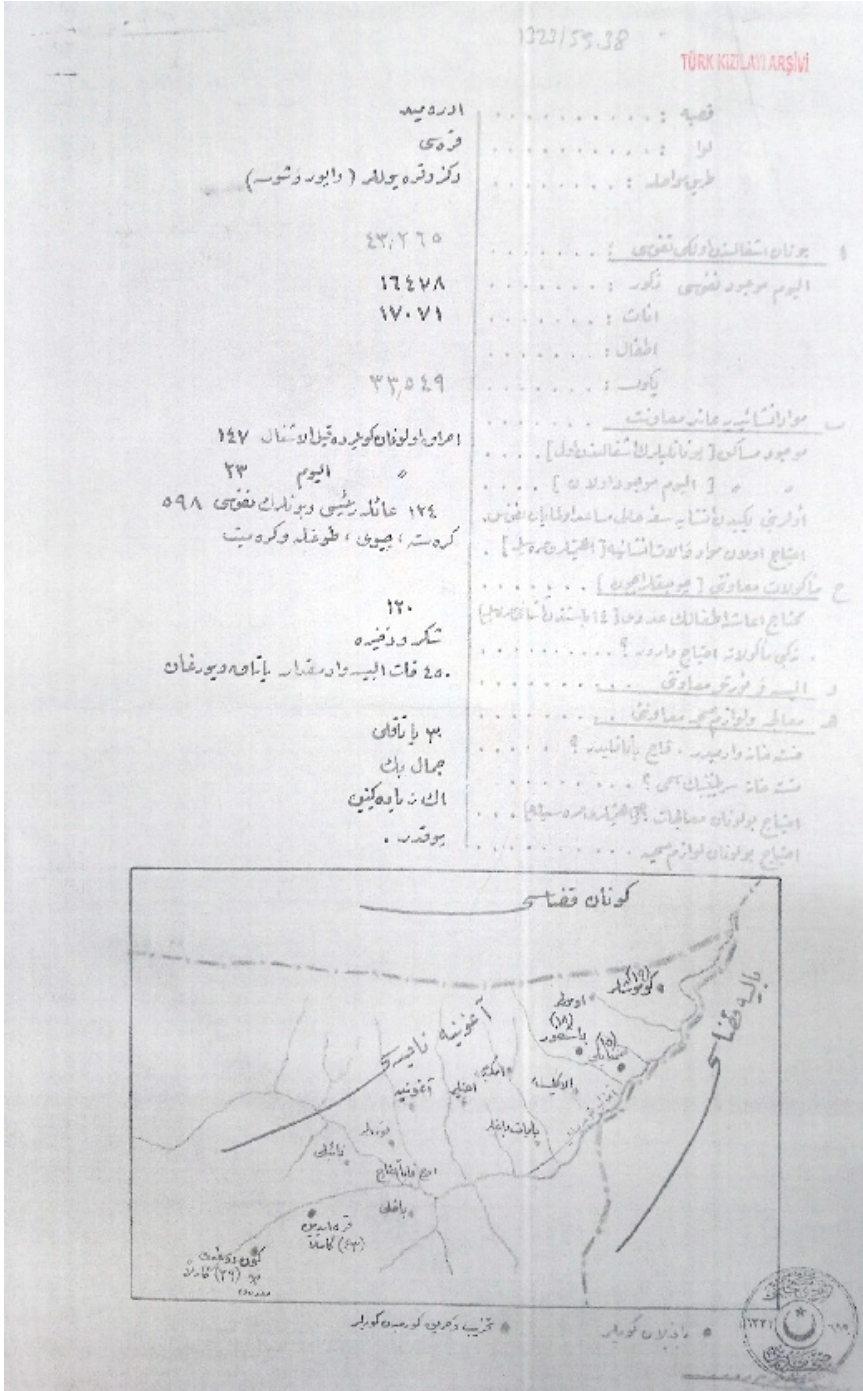
Tezler

- Önder, Selahattin, “*Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912-1930)*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Eskişehir, 1990.
- Özdemir, Mustafa, “*I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşanan Göç Hareketleri*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2007.
- Özkan, Kenan, “*İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Göçlerin Rolü (1918-1923)*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2020*.

Harita 3 – Edremit'teki tahribatı gösterir harita

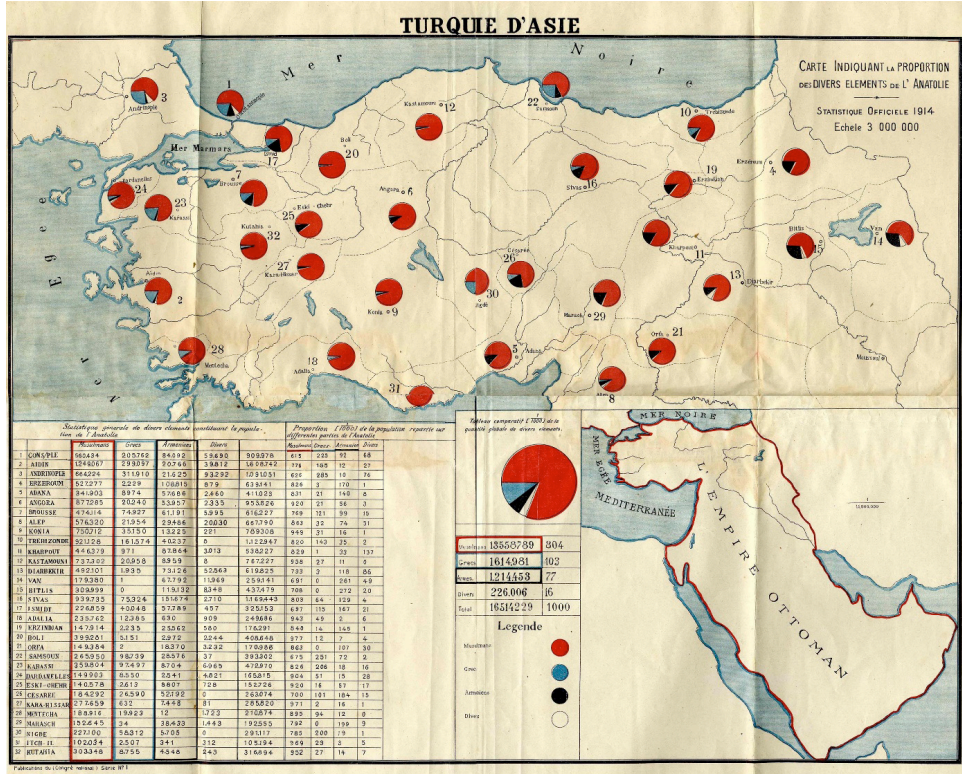

Resmî İstatistiklere Göre Yunan İşgalinin Balıkesir ve Çevresinde Neden Olduğu Tahribat

Harita 10 – 1914 nüfus istatistiğini ve nüfusun dağılımını gösterir harita